

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՐԵՐ ՅԱԿՈՐ ՆԱԼԵԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ

Յակոբ Նալեան Պատրիարք ծնած է 1706ին, Ակնայ Զիմարայ գիւղը: Զաւակն է մահտեսի Պօղոս Նալօղլուի և մահտեսի Թամամի:

Ունեցած է քոյր մը և եղբայրներ: Փոքր տարիքէն որբացած է՝ կորսնցնելով իր մայրը: Մինչև 14 տարեկան կը մնայ իր ծննդավայրը, ուր ուշադրութիւն կը գրաւէ իր աւշիմութեամբ: Բարեկիրտ սաստայնակ մը հոգածու ձեռք կ'երկարէ Յակոբի, իր պաշապանութեան տակ առնելով ու հետաքրքրուելով անոր ուսումով, Միասին Պոլիս կ'երթան, ուր նախ կը յանձնուի Պաղտատար Դպիր անունով վարժապետի մը խնամքին: Լաւելի վերջ կը ժամէ Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք Յովհաննէս Կոլոտի հիմնած համրաւուար դպրանոցը:

Կոլոտ կ'ուզէր ծաղկեցնել այս դպրանոցը ժամանակին ոգիին ու բմբունմեքոսն համաձայն, դարգացած ու նուիրեալ կնիկեցականներ պատրաստելու համար: Այդ երջանիկ խումբէն կտրելի է նկատել Յակոբ Նալեանն ալ, որ Կոլոտի, Խարբեղցի Ղուկաս վարդապետի և Սեթոսասցի Գասպար Դպրի նման վարժապետներու հսկողութեան տակ դարգացուց իր մտային կարողութիւնները:

1726ին կուսակրօն քահանայ կը ձեռնադրուի աւագանի անունը անփոփոխ պահելով: Իսկ 1728ին կը ստանայ վարդապետական գաւազան: Նոյն թուականին տպուած իր Կոլումբ Ընթալուքեան գրքին յիշատակարանին մէջ ջնորենայ ու բանասէր քացատրութիւնը գործածուած կը տեսնենք իր մասին: 1730ին էջմիածին կ'ուղեորի եպիսկոպոսանալու համար: Յաջորդ տարին, Դպրատան իր ընկերներէն Սարգիս Վրդկեսարիոյ Առաջնորդ կը կարգուի: Անոր հետ ինք ալ Կեսարիա կը մեկնի ու քանի մը ամիսներ իր հոգեւոր եղբոր կնիկեցական աւ վարչական աշխատութիւններուն օժանդակելէ վերջ Պոլիս կը վերադառնայ:

1732ին Երուսաղէմ կու գայ Պատրիարքին հրահանգով, ուր իր գերաւանջորդ բնաւորութեամբ ու անկեղծ նկարագրով ուշադրութիւնը կը գրաւէ Գրիգոր Շղթայակի Պատրիարքին ու կ'արժանանայ անոր անվերապահ համակրութեան: 1734ին Պարձեալ կու գայ Երուսաղէմ իր երեք ընկերներուն՝ Յովհաննէս, Պօղոս և Ղազար վարդապետներուն հետ, մխիթարուլու համար Շղթայակիբը, որ չափազանց բնկնուած էր իր սիրելի Աթոռակալին և մտերիմ խորհրդականին՝ Հաննա վարդապետի վախճանումով: Երուսաղէմ գտնուած միջոցին Նալեանի Մայրաքոյն վարդապետութեան աստիճան կը շնորհուի Շղթայակիբի կողմէ՝ ի վարձ իր բոլորանուէր ծառայութիւններուն: Աւելի ուշ, Կոլոտի ալ հաճութեամբ, զինք կը նշանակէ Երուսաղէմի Միաբան և իրաւասու վարիչ՝ Ս. Աթոռին Պոլսոյ գործերուն:

Յաջորդ տարի առաջնորդ կ'ընտրուի էնկիւրիի (Անգարա) հայոց: Նոյն թուականներուն էնկիւրիի հայերը գրեթէ մեծամասնութեամբ Հռոմէականութիւնը ընդունած էին: Որքան որ Նալեանի նման խոնկ առ խաղաղարար հոգեւորականի մը ներկայութիւնը անհրաժեշտ էր հոն, Կոլոտ չ'ուզեր Նալեանի նման խոսափելից ուժ մը իրմէ հեռու պահել, ու անոր փոխանորդը՝ Երուսաղէմի Միաբան Գաղտասցի Պետրոս վարդապետը կը զրկէ հոն:

1737ին Կոլոտի հրամանով Կեսարիոյ Ս. Կարապետի վանքը կ'երթայ, ստուգելու համար թէ Յովհաննէս Մկրտչի աշխնները իրապէս հոն կը գտնուին թէ ոչ, իր կատարած հետազոտութիւններով երևան կը հանէ հին կնիք մը այս պարագան հաստատող: Կնիք մըն ինք կը գործմէ և դրան վրայ զետեղել կու տայ վիճադիր և

անթուակիր արձանագրութիւն մը, որ ներկայիս կը գտնուի Պոլսոյ Գումգումուրի Մայր Եկեղեցիի բակը: Նախան իր խանդավառ և օգտաշատ գործունէութեամբ սկսած էր ուղեւորութեան զանազան և փայլիլ Պոլսոյ եկեղեցական դասուն մէջ, և երկու Պատրիարքներն ալ կը քաջալերէին զինք: 1740 ին նախ Շէթրայի կը ապա կոչուա իրեն կը վստահին Պատրիարքական Փոխտնորդի պաշտօնները: Կոչուա Պատրիարք նոյնիսկ կը խորհէր հրաժարիլ իր պաշտօնէն և սպառիչ աշխատանքներէն և Երուսաղէմ հաստատուելով՝ առանձնանալ Ս. Յակոբի խաղաղ միջնորդին մէջ՝ հոգեւոր կենցաղի նուիրելով կեանքի մնացած իր օրերը: Նոյնը կը փափաքէր նաև Շէթրայի կը աշխատակիւ 1727 ին, վանքին մէջ մասնաւոր բնակարան մը պատրաստել տուած էր իր սիրելի եղբոր՝ Յովհաննէս կոչուա Պատրիարքի համար: Այս փափաքը չ'իրականանար դժբախտաբար, որովհետև առաջի սև ամպեր անակնկալօրէն կու գան միապէս Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռը: 1741 Փետրուար 12 ին կը վախճանի կոչուա իր անժամանակ կորուսած կը պատահի յըջանի մը մէջ, երբ ազգը գիւ շատ բանի կ'ալկընկալով իր մէ: Կոչուա իր կենդանութիւնն նախատեսելով ու ներքնապէս զգալով իր մտաւորաւ մահը, կտակ մը պատրաստած էր, որով իրեն յաջորդ կը նշանակէր Նալեանը: Իր փափաքն էր հմուտ ու վստահիլ իր ձեռնասունը տեսնել Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռի վրայ: Համաձայն կոչուաի կտակին, ժողովուրդը և եկեղեցական դասը համախորհուրդ՝ Նալեան Յակոբը Պատրիարք կ'ընտրեն 1741 Փետրուար 15 ին: Նալեան սիրով կը ստանձնէ այս դժուար և պատասխանատու պաշտօնը, ընթանալով իր մեծանուն նախորդին լուսաւորիչէն:

Կոչուաի սկսած կրթական աշխատանքները և մշակութային ձեռնարկները կը շարունակուին նոյն հոռադով: Ծնորհիւ իր խոհմ ազիրն, վարչական և եկեղեցական գործերը կը ղեկավարուին ձեռնհասօրէն: Կրօնական ու գաւառական հորացրու նկատմամբ աւանդապաշտ ու ջերմ պաշտպան ըլլալով հանդերձ, երբեք չ'ուզէր որդեգրել խստամբար վարմանը մը՝ մասնաւորաբար անոնց հանդէպ, որոնք պանաղան պատրուակներով կամ օտար աղեղնութիւններու ենթակայ՝ կը հռաւանջաւ շաքիկեցիի ծնցնէ: Այս ընթացքը պատճառ կ'ըլլայ որ խիստ քննադատութեան ենթակելի շատերու կողմէ, և թոյլ նկատուի իր հաշտարար ա խոհմ նկարագիրը: Իր պատրիարքութեան յըջանին երկու անգամ՝ 1746 ին և 1747 ին, էջմիածնէն կու գան մտահոգիչ լուրեր և բողոքներ՝ օրուայ կաթողիկոս Ղազար Զահկեցիի գործունէութեան մասին: Նալեան էր խնդրուի անյապաղ միջամտութիւն և վճռական կարգադրութիւն՝ կանխելու համար յառաջ գալիք անհամաձայնութիւնները և խռովութիւնները: 1748 ին Մայր Եկեղեցիին մէջ կը զուգարուի Ազգային ժողով մը և կ'որոշուի երկու լիազօր վարդապետներ զրկել էջմիածին՝ բարեկարգելու համար Մայր Աթոռի գործերը և ի հարկին՝ Ղազար Զահկեցիին յաջորդի մը ընտրութեան մասին մտածելու: Նալեան իր հեղինակուոր անհաստակութեամբ ամէն մարդի մէջ կ'արձանագրէ յիշատակելի յաջողութիւններ և զնահատելի ծառայութիւններ, որոնք լուսաւոր էջմի մը կը կազմեն իր կեանքին մէջ:

Նալեան Յակոբ Պատրիարք ունեցած է հակառակորդներ ալ, որոնք դժգոհ իր գործունէութենէն, 1749 Մարտ 26 ի Զատիկին, երբ հանդերձեալ էր Ս. Պատարագ մատուցանելու, անգիտակ տմբոխի մը մասնակցութեամբ ու ռախկաններու պաշտպանութեան ներքե, Մայր Եկեղեցի կը խուժեն և Պրոխորոն Սիլիստրեցի Երուսաղէմի Միտրան վարդապետ մը Պատրիարք կը նշանակեն: Այս ամօթալի դաւը, օրեր առաջ գալանջօրէն ծրագրուած ու կազմակերպուած էր կարգ մը ազգեցիկ ամիրաներու կողմէ, որոնք զանազան պատճառներով զառնեցած էին Նալեանէն, որ կ'ըմբռնէ կաթոլիկան դժնդակ ու ծանրակշիւ ըլլալը, և նոր բարդութիւններու ծնունդ չտալու համար անմիջապէս կը հեռանայ եկեղեցիէն և կ'ապաստանի Եւստաֆեան գերդաստանի մէծ պապ՝ արքունի ժամագործապետ խճա Եւստաֆեան բնակարանը: Այս պէտքով վերջ կը գտնէ Նալեանի պատրիարքութեան առաջին յըջանը՝ 1741-1749:

ս Սակայն Պրոխորոնի ապագան աւ ննդամիտ ընթացքը շուտով արձագանք կը

Պատեն մայրաքաղաքին մէջ, յուզումի մասնակցով համայնքը: Ժողովուրդին կուտակուող դժգոհութիւնն ու զայրոյթը չ'ուշանար արժանի պատասխանը տալու անոր, որ հարկադրաբար հրաժարի իր բռնադատած Աթոռէն, շարաթ մը միայն կրելով Պատրիարքական ասան: Պրոխորոն ճարանատ և ամօթահար խոյս կու տայ Պոլիսէն և կ'երթայ Սամսոն: Այս ցուալի գէպէն ազդուած, Նալեան կ'ուզէ մեկուսանալ Ս. Գէորգ եկեղեցին և չի փափաքիր վերադառնալ իր Աթոռը: Ազգային Ժողովն ալ իր քուէները կը կեդրոնացնէ Մշոյ Ս. Կարապետ վանքի Անաշնորդ Մինաս Ակնեցիի վրայ: Երբ Պոլսոյ Պատրիարքական հարցը տապէսով իր լուծումը կը գտնէ, անսպասելի դոժ մը սակայն կը հասնի Երուսաղէմէն, վերստին սուգի մատնելով մայրաքաղաքի հայութիւնը: Գրիգոր Շղթայակիւր Պատրիարքը կը վախճանի: Նոր թեկնածու մը պէտք է, ըլլալու արժանաւոր յաջորդը Շղթայակիւր: Ազգային Ժողովը 13 Ապրիլ 1749ին իր քուէները կը կեդրոնացնէ Յակոբ Նալեանի վրայ, որուն ընտրութիւնը գոհունակութեամբ կը գիմարուի վանքին մէջ ևս: Ընտրութենէն վեց ամիս վերջ կը հասնի Երուսաղէմ և 1750ին պաշտօնապէս կը ստանձնէ իր նոր պաշտօնը: 1752ին Երուսաղէմ ուխտի կու գայ Նալեանի վաղեմի մէկ մտերիմը՝ Պաղիր-կեանպաշը Ակնեցի Եղեղապ մամբուն, որ վստակելի և ազդեցիկ դէմք մըն էր յաշտէրութեան: Նալեան, յարմար առիթով մը, մամբունին դառնօրէն կը գանգատի շրջապատէն ու կրած նեղութիւններէն և կը խնդրէ որ մամբուն ձեռք մը միջամտէ ու գինք դարձնալ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք կարգէ: Ամիրան կը համոզուի Նալեանի անկեղծ արտայայտութենէն, և կը խոստանայ մամբունին կերպով ընթացք տալ անոր խնդրանքին: Մամբուն տալան վստակ իր յաջորդութեան՝ Երուսաղէմէն մեկնած ատեն Նալեանն ալ միտոնի Պոլիս կը բերէ: Այդ շրջանին Պոլսոյ Պատրիարք էր Գէորգ Ղափանցին, որ յաջորդած էր Մինաս Ակնեցիին, այս վերջինին կաթողիկոսանալուն հետեանքով: Գէորգ Ղափանցին առանց դժուարութիւն յարուցանելու կը յօժարի հեռանալ իր պաշտօնէն, և 16 Մայիս 1752ին Նալեան Յակոբ վերստին կը ստանձնէ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութիւնը արքունի վաւարացումով: Հետեաբար, Նալեանի Երուսաղէմի պաշտօնավարութիւնը տեւած կ'ըլլայ երեք տարի, իսկ Աթոռին մէջ ապրած կ'ըլլայ միայն երկու տարի, առանց նշանակելի մեծ գործունէութիւն մը արձանագրելու:

1753 Մայիս 12ին կը վախճանի Մինաս Ակնեցի կաթողիկոսը: Էջմիածնի Միաբանները կը խնդրեն Յակոբ Նալեանէն որ յօժարակամ ընդունի Լուսաւորչի Աթոռը: Նալեան կը մերժէ իրեն մատուցուած առաջարկը և Ժողովը իր տեղ կ'ընտրէ Աղեքսանդր Բիւզանդացին, որ երկու տարի յետոյ կը վախճանի: Միաբանները անգամ մը ևս կը կրկնեն իրենց առաջարկը, և կը փափաքին Նալեանի նման փորձառու, ձեռնհաս և աւանդապա հոգեւորական մը տեսնել կաթողիկոսական Աթոռին վրայ: Նալեան դարձնալ կը մերժէ այս պատիւը, հաւանաբար առողջական պատճառներ նկատի առնելով: Բայց կը գլխաւորէ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ դուժմարուած Ժողովը, ուր Սահակ Եպիսկոպոսը, կոչուած Առաքին, կ'ընտրուի կաթողիկոս:

Նալեանի կեանքը կը սկսէր իր մայրամուտին մօտենալ: Հանգստանալու և կաղերուրուելու համար 1764ի սկիզբները կը քաշուի Սկիւտարի Երուսաղէմատունը, զոր նորոգած էր 1746ին: Նալեան Պատրիարք իր վերջին Պատարագը կը մատուցանէ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ նոյն տարւոյ Ապրիլի 11ին (Ս. Զատիկի օրը):

Նալեան Պատրիարքի մեծագոյն փափաքը իր կենդանութեան իրեն յաջորդ Պատրիարքը տեսնելն էր: Ի մտի ունէր արգէն Պրուսայի Անաշնորդ Սամուէլ Երզնկացին, որ թէև Ժողովէն ընտրուեցաւ, բայց մերժեց իրեն ընծայուած պատիւը: Նալեանի երկրորդ յարմարագոյն թեկնածուն Պոլիս նստող Երուսաղէմի փոխանորդ Գրիգոր Վրդ. Պատմաճեանն էր, որ ընտրուեցաւ 13 Մայիս 1764ին գումարուած Ժողովին կողմէ: Ներքնապէս զոն էր մեծանուն Պատրիարքը, և իր եկեղեցական սպաններէն մաս մը կը նուիրէ Մայր Աթոռին, միաբաններն ալ կը զրկէ Երուսաղէմ՝ Ս. Յակոբ և Մշոյ Ս. Կարապետ վանքը, մաս մըն ալ Գումդափարի Մայր Եկեղեցին:

Նալեան Պատրիարքի ծննդեան 275ամեակի առիթով, ոտորե կը հրապարակենք մեծագործ հոգևորականի նամակներէն երկուքը, առնելով զանոնք Ս. Արքանոյս Ձեռագրաց Մասե-նադարանէն: Գրուած են անոնք Մրուսաղէմ եւ ուղղուած Պոլսահայ ազգեցիկ դէմքերու: ԽԱՐԻ.

ՀԱՅՅԻ

Ի սրբոյ Բաղաթա Մրուսաղէմէ, եւ յամենից գերասուրբ սնորհ-նական տեղեացս, եւ ի սոցիւն աւելածու ծառայէ ի Տէր Յակոբ մեղապարտ վարդապետէ, եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ անար-ծան Պատրիարք եւ յԱրքեպիսկոպոսէ, յորմէ սիրով ողջունիւ, կարօթիւ, եւ օրհնութեամբ:

ՅԱՅԿԱՆԻՆԻՍԻՆ

Ծանիր, ականս արեւ, եւ սրտիս նեցուկ, ներկայ ժամանակիս գեղեցիկ Յօսէփ ամե-նաբարեպաշտօն Եաղուպ աղայ, զի լսելով իմ զբարի յառաջդիմութիւն քո զօգնելդ խղճայեաց զհեշտայի թուիլդ յալս արքունեաց, եւ յերիտասարդական հասակիդ, զխո-հեմական շարժմունս ծերունեաց, ո՛չ սակաւ ցնծամ ի հոգի եւ ի մարմին, միշտ զայդ-պէս, եւ այլ առաւել զկեալդ ախորժելով, որ բարեբունն Աստուած պահեսցէ զքեզ ի չար աշաց, յակնարատ մախացողացն նենգութեանց, եւ դարանակալութեանց, եւ ա-րասցէ իբրեւ զծիթնի պտղալից, իբրեւ զորթ ողկուզաբեր, որպէս զհասկ ցորենոյ ճանաչաւոր, խելամուտ ի բանս, արգասաւոր ի գործս, հանճարեղ ի պատասխա-նիս, Աստուածահաճոյ ի գործս առաքինի յամենայն գնացս ընդ երկար ամօք ի կեանս, եւ անծախորդ ի բարեբարութիւնս: Իսկ եթէ նոճասարս բարձրութիւն հոգեւոր եւ քաղցրագոյն որդւոյդ, զտառապեալ հօրդ հարցանէ զորպիսութիւն, փառք Աստու-ծոյ, եմք ի ներքոյ դրոշակի հովանեացն նորա պահպանեալք, որ տայ զառ օրէկանն եւ ո՛չ կարօտ առնէ խնդրելոյ զվաղորդեանն. աւակայն թէ ի կողմանէ սրբոյ տանն հոգւոյ քոյ հարցանես, ո՛չ սակաւ ներ ալեկոծութեան տարուբերի ի կեղեքմանէ պա-հանջողաց, որք տղրկապէս ծծեն եւ յազեցեալք փսխեն, եւ կրկին ծծել սկսանին: Ուստի իբր լակով մեր ի ծայր բարձրագուն իմիր լերին, նկատելով ի խոր անդունդս որովայնից կլանողաց, սոսկամք եւ սարսափիմք եւ թէ առ ուր եզերելոց է վախճանն տարակուսիմք, միայն թէ յոյս մեր յԱստուած յաղօթս սրբոց, եւ ի բարեպաշտու-թեան ձերոյ օգնութիւն կախեալ կայ, որպէսզի ըստ Չորաբարելի ի դրան Կիրդի, եւ որպէս զԴանիէլ ի դրան Բաղդասարայ, եւ որպէս զՄուրթէ ի դրան Արտաշէսի կա-լով քո, օգնիցես տաճարին Աստուծոյ եւ հօտին Քրիստոսի, քանզի նախատունին Աս-տուծոյ, նկատելով ի բարեգոյն մաքուր խիղճ մտաց քոց կոչեաց զքեզ յառաջ որպէս-զի ո՛չ միայն անուանի արասցէ զքեզ, եւ բարեհամբաւ, այլ զի եւ ըստ կարի բում օգնիցես սրբոց տեղեաց նորա որ յերուսաղէմ, եւ յայտուր, եւ մանաւանդ սրբոյ Աթո-ռոյս տանն հոգւոյ քոյ, ուրեմն զինչ եւ վայելէ բարի անուանդ եւ օգտի սրբոյ Աթո-

1764 Յունիս 19ին, վարդապետի Երկուշաբթի օրը, իր լրումին կը հասնի Նալեանի երկրաւոր կեանքը: Յաջորդ օրը, Մայր Եկեղեցիին մէջ, Գրիգոր Պատրիարքի նա-խագահութեամբ եւ մասնակցութեամբ 12 եպիսկոպոսներու, կը կատարուի Նալեանի յուղարկաւորութիւնը: Օծումը կը կատարէ Բասենցի Յարութիւն Եպիսկոպոս, իսկ գամբանականը կը խօսի Սարգիս Եպ. Սարաֆեան: Միծանուն Պատրիարքին աճիւն-ները կ'ամփոփուին փանկալթիի Հայոց գերեզմանատունը: 1940ին իր տապանաքարը կը փոխադրուի Եփրատի գերեզմանատունը եւ կը զետեղուի հեղեղեցականաց շարքին: Այսպէսով, Նալեանի պատրիարքութեան երկրորդ շրջանը 4'ընդգրկէ 1752–1764 տարիները: